

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 8 4 ● 2009

Hoe komen smie

Analyse van het terreingebruik in het

Tekening: Jos Zwarts.

In 2008/9 heb ik het gedrag van kleine groepen smienten bekeken tijdens de winter in het gebied achter de Hondbossche Zeewering. Daarbij is vooral gelet op de vraag welke terreinen bij het foerageren de voorkeur hadden en hoe smienten hun tijd verdeelden over het etmaal.

Beschrijving van het gebied

Het voordeel van kleine groepen is, dat dergelijke groepen beter gevolgd kunnen worden, waardoor we iets meer te weten kunnen komen over het gedrag van smienten in de winter. Het onderzoeksgebied bevindt zich achter de Hondbossche Zeewering in de Vereenigde Harger- en Pettemerpolder, de Leipolder en de Hazepolder bij de Leihoeck en wordt aan de noord- en westkant omsloten door de Hondbossche - en de Hargervaart, aan de zuidkant door de duinen. Het is vrijwel geheel in gebruik als grasland en wordt 's winters hier en daar begraaasd door

schapen. In het gebied vinden we een ondiepe grote watervlakte, de Putten, die is ontstaan door kleiwinning ten behoeve van de Hondsbosche Zeewering. De Abtskolk is ook betrokken in het onderzoek, omdat dit water van groot belang is voor de smienten die achter de Hondbossche foerageren. De kolk is in de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstaan door het afgraven van enkele landbouwpercelen en is nu grotendeels met een rietkraag omgeven. De kolk ligt meer beschermd dan de Putten, is groter van oppervlak en op enkele plaatsen dieper; daardoor duurt het

langer voor de hele kolk dichtvriest. Verder komen in het gebied enkele kleinere, gedeeltelijk met riet omgeven kolkjes voor, zoals het Leikolkje langs de Hazeweg en de Camperellen vlak onder Camperduin. Het hele gebied wordt doorsneden door een slotenpatroon, dat voornamelijk uit smalle sloten van 1 à 2 meter breedte bestaat. Daarnaast vinden we een beperkt aantal afvoersloten en tankgrachten die een breedte hebben van minstens vier, maar meestal vijf tot zes meter. Samengevat is er sprake van een kleinschalig landschap, dat overal over openbare wegen goed

Smienten foeragerend langs smalle greppels vlakbij de Putten; als er geen storingen zijn, grazen smienten steeds verder van bredere sloten vandaan. Foto: Linda Koopman.

Smienten de winter door

gebied achter de Hondsbossche zeewering

● De Abtskolk, rustplaats voor smienten overdag, vooral na storing en als bredere sloten bevroren zijn. Foto: Linda Koopman.

bereikbaar is, met veel verschillende landschapselementen, waarvan de smienten gedurende de winter op verschillende wijze gebruik maken.

Polder- en plassmienten

De dag- en nachtritmiëk in het foerageergedrag van smienten in ons land kent twee varianten. We onderscheiden zogenaamde plassmienten die overdag slapen op grotere plassen en meren en alleen 's nachts foerageren in grasland en poldersmienten, die gedurende het hele etmaal in graslanden en de daar tussen liggende sloten verblijven en daar foerageren en slapen. Alle in ons land verblijvende smienten foerageren dus 's nachts, maar poldersmienten doen dat ook overdag. Op het eerste gezicht lijkt de laatste foeragemethode kostenbesparend: de smienten blijven in

het voedselgebied, kunnen het hele etmaal foerageer- en rustperiodes naar behoeven afwisselen en maken geen energie vragende vluchten naar of van de slaappleaats. Daar staat tegenover dat er overdag op de foerageerplaatsen meer storingen zijn, en smienten, die uiterst storingsgevoelig zijn, moeten daarom regelmatig opvliegen en zich verplaatsen en daar hebben de plassmienten die overdag op brede wateren rusten geen last van. De vraag of smienten in een bepaald gebied tot de eerste of tweede categorie behoren blijkt dan ook onder meer samen te hangen met de mate van storing in de gebieden waar zij overdag foerageren. In 2000/1 is bijvoorbeeld landelijk een relatieve toename vastgesteld van poldersmienten toen de jacht op smienten was verboden (van den

Bremer et al. 2007). Smienten hebben dus bij storing de neiging zich overdag terug te trekken op grotere wateroppervlakten om daar te rusten en de avond af te wachten.

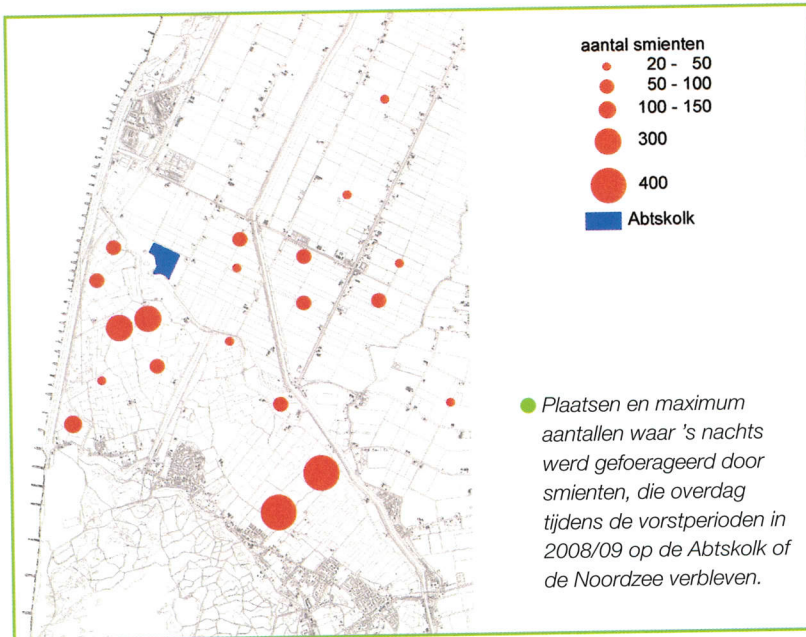
Terreinkeuze bij foerageren overdag

De smienten in het onderzochte gebied gedroegen zich op het eerste gezicht als poldersmienten, en foerageerden dus, als er geen storingen plaatsvonden, ook overdag. Zij maakten daarbij overdag slechts gebruik van een beperkt aantal nauwkeurig te bepalen terreinen en lieten het overgrote deel van de graslanden ongebruikt, in tegenstelling tot kolganzen en grauwe ganzen, ook grasetende soorten, die in de loop van de winter op veel meer plaatsen werden gezien. Het ging altijd om die delen van het gebied waar, ►

● Rechts de tankgracht, waar smienten overdag foerageren, links het Leikolkje waarin ze zich bij gevaar terugtrekken.
Foto: Linda Koopman.

● Foto: Piet Munsterman.

rageren. Hield de storing aan, dan vertrokken ze uiteindelijk naar de Putten of de Abtskolk, waar ze de rest van de dag rustend of balssend doorbrachten. Pas een half uur na zonsondergang vlogen ze terug naar de oude foerageerplaatsen. Bij grotere storingen gedroegen de vogels zich dus als plassmienten.

naast grasland, minstens één sloot van minimaal 500 meter lengte en vier of vijf meter, maar vaker tot zeven meter breedte aanwezig was, met een diepte van minstens een tot anderhalve meter. Zij hadden bovendien een duidelijke voorkeur om zo dicht mogelijk bij een dergelijke sloot te grazen, liefst waar een rietkraag ontbrak, zodat ze bij gevaar de sloot konden inlopen. Een geleidelijk aflopend, verbrokkeld talud had de voorkeur, dat ook van pas kwam om te schuilen bij harde wind of als er tussen de foerageerperioden geslapen werd. Bij gevaar vluchtten de smienten meestal de sloot in, hoewel ik ook enkele malen tegenovergesteld gedrag heb gezien van smienten die uit het water vluchtten naar foerageerplaatsen die verder verwijderd waren van de storingsbron. Alleen in rustige perioden lieten ze zich verleiden steeds verder van de sloot te gra-

zen. In de gevallen waarin smienten vluchtten in de nabij liggende sloot, ging het altijd om optische storingen, zoals een dalende kraai, een overvliegende knobbelzwaan, een stilstaande auto, langzaam passerende wandelaars of een verre boer in het veld. Werden de storingen te dreigend of kwamen ze onverwachts, dan gingen de smienten op de vleugels en verlieten het voedselgebied. Ze vlogen dan meestal rechtstreeks naar de Putten, de Abtskolk of het Leikolkje, maar op sommige plaatsen weken ze uit naar dichterbij gelegen, met riet omzoomd, breder water, zoals delen van de Hondsboschevaart of de bredere met riet omgeven sloten in de Leipolder. In de beide laatste gevallen en in zekere zin ook bij het Leikolkje fungeerde het water als tussenstation, waar ze dan gingen rusten. In die gevallen keerden ze soms overdag weer terug om te foe-

Groepen en aantallen

Om een indruk te krijgen van de aantallen smienten in het genoemde gebied, heb ik enkele keren per week de aantallen op de foerageer- en rustplaatsen geteld. Ook werd de verhouding tussen woerden en wijfjes genoteerd (sex-ratio). Er bestond - een te verwachten - positieve correlatie tussen de aantallen en de grootte van het gebied, vooral de mate van rust beïnvloedde de aantallen positief. Opvallend was de trouw aan eenmaal bezochte gebieden. Dat kan er op duiden dat dezelfde vogels dagelijks op dezelfde plaatsen terugkeerden, wat al eerder was vastgesteld (Rijnsdorp, 1968). Daartegenover stond dat de groepsgrootte en sex-ratio voortdurend wisselden, wat wijst op uitwisseling tussen de groepen. Ook het feit dat de storingsgevoeligheid grote invloed had op het aantal overdag foeragerende smienten,

● Hargervaart, bij storing of vorst – als bredere sloten bevroren zijn - rustplaats, waarbij op de talud regelmatig wordt gefoerageerd. Foto: Linda Koopman.

● Typische foerageerplaats overdag bij brede sloot met langzaam aflopende oevers in de Leipolder langs de Westerduinweg. Foto: Linda Koopman.

bemoelijkte een totaalschatting. In figuur 1 staan de maxima voor iedere foerageerplaats vermeld gedurende de maanden november – februari, waarin de vorstdagen niet zijn meegeteld. Het maximum aantal foeragerende vogels in het gebied bedroeg 800-1000.

De invloed van vorst

In de winter van 2008/9 is nagegaan of het dichtvriezen van de sloten gevolgen zou hebben voor het foerageergedrag van de smienten. De veronderstelling was, dat áls de nabijheid van brede open sloten van doorslaggevend betekenis was bij het foerageren, het dichtvriezen zou betekenen dat de smienten die plaatsen overdag zouden mijden. Dat bleek inderdaad het geval. In de genoemde winter was sprake van drie vorstperiodes, namelijk een langdurige, vrij strenge periode van 26 december tot 13 januari, en twee kleinere van 27 januari tot 4 februari en van 13 februari tot 19 februari met lichte vorst. Na de eerste nachtvorst in de eerste vorstperiode raakten de smalle sloten vrijwel direct bevroren, de bredere volgden een of enkele dagen later, afhankelijk van diepte, ligging en zoute kwel. Na drie dagen (en in de laatste twee perioden vrijwel direct door het koude water) waren alle brede sloten en vrijwel de gehele Putten bevroren. Alleen de Abtskolk vroom langzamer dicht. Het gevolg van het dichtvriezen was, dat de smienten onmiddellijk het voedsel zoeken overdag staakten – slechts enkele groepen sloten zich de eerste dag aan bij hun grote

broers de kolganzen - en naar de Abtskolk vertrokken en daar de dag rustend doorbrachten. De aantallen die daar overdag rustten, liepen in enkele dagen op tot maximaal 2000, een veel groter aantal dan de vogels die vóór de vorst in het omschreven gebied waren gezien. Dat betekende dus dat ook vogels uit de verdere omtrek hun toevlucht zochten tot het enige open water in de omtrek. Omdat ook de voedselgebieden in de wijde omtrek vóór de vorstperiode waren geïnventariseerd, kon door vergelijking van aantallen, en de richting waarin de smienten 's avonds weer terugkeerden naar de voedselgebieden, worden bepaald

Omdat de Abtskolk een ondiepe plas is, leek het dichtvriezen een kwestie van enkele dagen. Smienten hebben er dan geen bezwaar tegen om overdag op ijs te slapen, als er maar open water dichtbij is, en op de ijsrand langs een smalle strook water brachten zij dicht op elkaar de dag door. Erg rustig hadden ze het daar dus niet, vooral bij het smaller worden van het wak, waren er voortdurend lichte schermutselingen, interacties en opvliegende en weer dalende groepjes. Het gevolg hiervan was dat er een pendel op gang kwam tussen de Abtskolk en de Noordzee. Bij zwakke oostenwind was de Noord-

De aantallen die in de Abtskolk overdag rustten, liepen in enkele dagen op tot maximaal 2000, een veel groter aantal dan de vogels die vóór de vorst in het omschreven gebied waren gezien

waar die vogels vandaan kwamen. Ze bleken afkomstig van voedselgebieden in de Groeter- en Grootdammerpolder (Catrijpermoor) en van de zuidelijke polderafdelingen van de Zijpe, met name polder Q, L, F en A. Smienten van buiten dat gebied zochten slaapplaatsen op breder water dat voor hen dichterbij lag en ook nog niet bevroren was (Geesterambacht, enkele wielen van de Westfriese dijk). Lebre (1959) stelde vast dat smienten dagelijks afstanden tot 10 kilometer kunnen overbruggen tussen voedsel- en rustgebieden. In dit geval lag die afstand op maximaal 6-7 kilometer.

zee voor sommige groepen smienten aantrekkelijker om de dag door te brengen. Bij toenemende wind of opkomende vloed vertrokken ze weer naar de Abtskolk. Halverwege de eerste vorstperiode was de kolk nog steeds niet dichtgevroren, soms waren de wakken zelfs groter geworden. Dit werd veroorzaakt door de wind, maar vooral door kolganzen die tegen de avond in grote groepen in het wak kwamen slapen en heen en weer bleven zwemmen. Smienten blijken dus bij vorst, evenals bij aanhoudende storing, op een ander dag- nachtritme over te gaan. Ze gedragen zich dan weer als plassmienten. Enkele dagen

● Oude krekens langs de Hargerweg, een sloottype dat graag wordt benut. Er is geen rietkraag en de steile wanden beschermen tegen de wind en bieden een goede plaats om te rusten. Foto: Linda Koopman.

na het invallen van de dooi op 13 januari, toen de brede sloten waren ontdooid, foerageerden vrijwel alle smienten weer overdag.

Dag- en nachtritme tijdens het foerageren

Tijdens de dag was er vooral in de ochtend sprake van een grote foerageeractiviteit, in de middag was die duidelijk geringer, maar in de namiddag nam die weer toe. Omdat er zo vaak lichte of grotere storingen waren, viel die regelmaat lang niet altijd vast te stellen. Er werd soms op bepaalde plaatsen in de brede sloten gerust, terwijl op andere plaatsen nog rustig werd ge-foerageerd. Na het invallen van de duisternis was er weer een drukke foerageerperiode, waarbij het terrein waar voedsel werd gezocht allengs werd uitgebreid. 's Nachts hebben smienten, door een veel geringer aantal optische storingen, blijkbaar minder behoefte om vlak bij brede sloten te blijven en wagen ze zich in andere delen van het terrein. Tijdens de vorst keerden de smienten in betrekkelijk korte tijd voor zonsopgang weer terug naar de Abtskolk. Het ligt voor de hand aan te nemen dat ze vlak daarvoor nog behoorlijk hadden ge-foerageerd. Vooral na het eindigen van de tweede en laatste vorstperiode trad er verandering op in het dag-nachtritme tussen de verschillende groepen. Er waren grote groepen smienten die, hoewel de sloten weer open waren, overdag niet

meer foerageerden en de hele dag op open water bleven. Ook tijdens de dag namen de aantallen smienten op de kolk geleidelijk toe, en hoewel storingen in een aantal gevallen hiervan de oorzaak waren, was dat zeker niet altijd het geval.

De betekenis van breder water

Al eerder is opgemerkt dat open water voor smienten tijdens hun winterverblijf van belang is als rustgebied en vluchtplaats bij verstoringen. Daarnaast speelt een rol dat smienten regelmatig water nodig hebben voor de vertering van hun voedsel. Hun keutels, die zeer regelmatig worden geproduceerd, hebben een hoog vochtgehalte en water drinken is van groot belang om verlies aan water te compenseren (Rijnsdorp, 1986). Er is echter nog een derde reden waarom smienten zo dikwijls het water opzoeken en de noodzaak om dat te doen wordt in de loop van de winter steeds urgenter. De paarvorming bij smienten, zoals bij de meeste eendensoorten, vindt in het winterhalfjaar plaats en doorgaans is het percentage woerden van de overwinterende vogels hoger dan dat van de wijfjes. Achter de Hondsbosche was dat ook het geval. Tijdens de midwintermaanden varieerde het percentage woerden doorgaans tussen de 53 en 56%. Omdat de paarvorming al direct na aankomst in het wintergebied begint, blijven er naarmate het

voorjaar nadert, ongepaarde woerden over die met elkaar hun wervende activiteiten op steeds minder wijfjes moeten richten. Het wijfje bepaalt uiteindelijk haar voorkeur voor een bepaald mannetje na een uitgebreide groepsbalts die op open water moet plaatsvinden. Een woerd die uiteindelijk geen wijfje bemachtigt, gaat een verloren jaar tegemoet.

Conclusies

Smienten zijn uiterst opportunistisch in hun foerageergedrag. Het type terrein – grasland, brede sloten – bepaalt hoofdzakelijk hun dag- en nachtritme. Afhankelijk van de omstandigheden - storingen en vorst - veranderen ze van polder- in plassen smienten. Een complicerende factor daarbij is, dat met het naderende voorjaar smienten gemiddeld vaker overdag op watervlakten blijven, een gedrag dat samenhangt met verhoogde baltsactiviteiten. Bij vorst bestaat de neiging niet weg te trekken, zolang er maar open water om overdag te rusten in de buurt is. Wegtrek vindt alleen eerder plaats, als sneeuwval voedsel zoeken onmogelijk maakt, maar dat was in de winter van 2008/9 niet het geval.

pieter.zomerdijk@planet.nl

Literatuur

- BREMER, L. VAN DEN, et al., 2007. Veranderingen in de verspreiding van overwinterende Smienten in relatie tot wijzigingen in het faunabeleid. SOVON-onderzoeksrapport 2007/04.
- LEBRET, T., 1959. De dagelijkse verplaatsingen tussen dagverblijf en nachtelijk voedselgebied bij Smienten, *Anas penelope* L., in enige terreinen in het lage midden van Friesland. Ardea 47: 199-210.
- RIJNSDORP, A. D., 1986. Winter ecology and food of Wigeon in inland pasture areas in the Netherlands. Ardea 74: 121-128.